

<https://doi.org/10.62837/2026.5.109>

SƏBİNƏ MƏMMƏDOVA

ADU

Rəşid Behbudov 134

e-mail: sabina.mamedova_73@mail.ru

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ “VƏTƏNPƏRVƏRLİK” KONSEPTİNİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə müasir ingilis dilində “vətənpərvərlik” konseptinin leksik- semantik xüsusiyyətləri araşdırılır. Bundan əlavə, əsas açar aspektlər diskursiv kontekstdə nəzərdən keçirilir. Eyni zamanda sözügedən konseptlə bağlı semantik qruplar tədqiqata cəlb edilir. Burada əsas diqqət həm nəzəri, həm də tarixi aspektdə vətənpərvərliklə bağlı məsələlərin araşdırılmasına yönəldilir. Diskurs konseptin realizasiya vasitəsidir. Belə olduqda mətn, kontekst kimi anlayışlar diqqət çəkir. Bu zaman biz mətnlə, onun representasiyasının mümkün olduğu kontekstlə maraqlanmağa başlayırıq. Qeyd etməliyik ki, “vətənpərvərlik “ konseptinin təqdimatında xüsusi rol leksik vahidlərə məxsusdur. Belə ki, epitetlər, metaforalar, metonimiyalar, şüarlar, sinonimlər, antonimlər və s. diqqəti cəlb etmək və emosional təsir vasitəsi kimi güclü rola malikdirlər.

Açar sözlər: vətənpərvərlik, diskurs, konsept, dil, leksik -semantik xüsusiyyətlər

Bildiyimiz kimi, vətənpərvərlik öz vətəninə və xalqına bəslənən sonsuz, dərin ehtiram, xüsusi sevgi və məhəbbət hissidir[7]. Vətənpərvər insan daim qəlbində öz vətəninə qarşı bitməyən sevgi daşıyır. Eyni zamanda ölkəsinin inkişafı üçün əlindən gələni etməyə səy göstərir. Bu hiss özünü daha çox vətən müharibə dövrü yaşayanda, ağır, çətin günlər keçirəndə daha qabarıq şəkildə göstərir[8]. “Vətənpərvərlik” konseptinin leksik- semantik baxımdan ifadəsi dilçilik məsələləri baxımından da xüsusi əhəmiyyət daşımaqdadır. Xüsusilə, bu kontekstdə leksik səviyyədə nitqdə çoxlu sayda təkrarlanan açar sözlərin istifadəsi maraqlıdır. Onları təqdim edirik: *authority, citizens, country, courage, dignity, economy, faith, family, fathers, freedom, God, government, greatness, health, history, home, justice, labor, laws, leadership, liberty, mankind, patriotism, peace, people, prosperity, public, responsibility, security, service, society, spirit, state, welfare, wisdom* və s. Bunlardan böyük əksəriyyəti sosial əhəmiyyət kəsb edən sözlərdir. Bu sözlər danişanın dünyagörüşünün xüsusiyyətlərini açmağa və başa düşməyə kömək edir.

Vətənpərvərlik aşağıdakı prinsiplərə söykənir. Bunlardır:

1. Azadlıq(freedom)
2. Ədalət (justice)

3. Zorakılığın olmaması (non-violence)

4. Bərabərlik (equality)[9].

Məlumdur ki, istənilən konseptin semantika ilə əlaqəsi vardır. “Vətənpərvərlik” konsepti də özündə bir çox semantik məqamları ehtiva etməkdədir və diskursiv baxımdan maraq doğurur.

Bu mənada “vətənpərvərlik” konseptinin məcaz dili ilə ifadəsində də şüarlar böyük rola malikdirlər. Burada qısa sözlər vasitəsilə təntənənin gücü nəzərə çarpdırılır. Bəzən şüarlar deklorativ prinsiplərlə qarışdırılır. Şüardan fərqli olaraq, deklarativ prinsiplər nə müntəzəm, nə də fəaliyyətə çağırış xarakteri daşımış olur. Bu prinsip yalnız düşünmək üçün təqdim edilir. Praqmatik aspektdə dil üslubunun kommunikativ məqsədlərə çatmaq üçün markerlənməmiş dil vasitələrindən istifadə edilməsinə, həmçinin üslubi təhlilə daha geniş kontekstual amillər spektrinin cəlb edilməsinə, xüsusi dil qurumlarının öyrənilməsinə ən ümumi şəkildə burada aidiyyət vardır.

Qeyd edək ki, zaman –zaman ölkələr və xalqlar arasındakı vətən, torpaq uğrundakı müharibələr, vətənin işğalçılardan azad olunması məhz bu konseptin məzmun xəttini özündə aydın şəkildə əks etdirir. Bu müstəvidə omonimlərin işlənməsi də ictimai-siyasi diskurslarda, siyasi-ideoloji termin yaradıcılığında özünün ən yüksək nöqtəsində olaraq, çoxmənəlilik əsas götürərək manipulyasiyanın ən dərin və gizli məqamlarını, daxili laylarını üzə çıxarır.

Siyasi diskursda eyni fonetik quruluşa malik söz yalnız qarşılıqlı semantik mənaları ifadə etməklə qalmır, eyni zamanda tamamilə uzaq və fərqli anlamlarda işlədilir. Omonimlərlə bağlı deyilənləri icimai-siyasi anlaşma sahəsi ilə əlaqəli olan müstəqillik, azadlıq, sülh, bərabərlik, suverenlik, inqilab, birlik, həmrəylik, müasirlik, demokratiya, qloballaşma, insan hüquqları, azad iqtisadiyyat, dövlətçilik, sabitlik, seçki və s. dil-ifadə versiyalarında aydın görmək olar.

Siyasi və linqvistik təcrübə təsdiq edir ki, müvafiq söz-ışarələr çox hallarda öz ilkin-etimoloji mənalarında, konvensiyaya rəğmən əsas - siqnifikativ anlamda işlənmir, bunların arxasında bir-birindən tamamilə fərqli, çox uzaq fenomenoloji keyfiyyətlər nəzərdə tutulur.

Əminliklə demək olar ki, mətnin təhlilində üslubi çalar hesab edilən hər şey eyni zamanda dildə istifadə praqmatikasına da aiddir[3, s.67]. Bu proses içərisində koqnitiv mənə ümumi mənadan metaforik mənənin motivləşməsi xarakterini əxz edir ki, bu da obraz-assosiasiya səviyyəsində gerçəkləşdirilir.

Qeyd edək ki, mənənin motivləşməsi, daha doğrusu, onun metaforik cəhətdən dərki yeni strukturu - freym, prototopiksituasiya və ssenarini ifadə edir. Hər bir mədəniyyət daşıyıcısında etnik xüsusiyyətləri özündə təcəssüm etdirən metaforalara rast gəlinir. Məsələn, türk xalqları içərisində yuxu-ölüm assosiasiyası kimi nəzərdə tutulduqda yuxu ölüm deyil, yuxu yaşam boyunca təkrarlanan prosesdir, ölüm isə bununla müqayisədə bir dəfə baş verir.

Görünən odur ki, türk xalqları içərisində yatmaqla dünya unudulursa, hər şeydən bixəbər olursa, bununla da o, ölməyə yaxınlaşır. Yuxu ilə ölüm arasındakı assosiasiyanın mənbəyində də məhz bu dayanır. Bu düşüncə tərzini həm insanların kulturoloji duyumu, həm də əvvəlki həyat təcrübəsi ilə əsləşir. Vətənpərvərlik anlayışının aydın şəkildə görünən semantikasi da belədir. Vətənin evdən başlaması ifadəsi də görünür, bununla bağlıdır.

Buradan belə nəticə çıxartmaq olur ki, hər bir xalqda mədəni freymlər fərqlilik göstərə bilər. Bu həmin xalqın etnopsixoloji xüsusiyyətlərindən, inanclarından, yaşadığı sosial mühitdən çox asılıdır.

Qeyd edək ki, mətnə daxil edilən cümlələr arasında əlaqəni yaratmaq üçün bir sıra vasitələrdən istifadə edilir. Onlar informasiyanın ötürülməsində mühüm rolə malik olub konseptuallaşmanı həyata keçirirlər. Bu vasitələr arasında əsas nitq hissələri mühüm yer tutur. Doğrudur, mətnin qurulmasında əsas nitq hissələrindən bəziləri daha çox rol oynayır. Bu zaman müxtəlif morfoloji göstəricilərdən, həmçinin sintaktik elementlərdən istifadə olunur. Mətn elə bir çoxluqdur ki, onun elementləri müəyyən şəkildə qarşılıqlı olaraq əlaqələndirilir. Məsələyə bu prizmadan nəzər saldıqda özündə vətənpərvərlik motivlərini ehtiva edən mətn qarşılıqlı əlaqədə olan aspektlərin, elementlərin, komponentlərin, seqmentlərin nəticəsidir. Mətnin komponentləri kimi ayrı-ayrı bitkin cümlələr özünü göstərir. Eyni zamanda mətnin tərkibində onun ayrı-ayrı tərkib hissələrinin, yəni komponentlərin bitkinliyi nisbi xarakter daşıyır.

Buradan təbii olaraq belə çıxır ki, eyni cümlə modelinə mətn tərkibində və tərkibdən kənarında müxtəlif cür yanaşmaq lazımdır. Belə ki, hətta eyni cümlə modeli öz assosiativ semantik xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif mətnlərin tərkibində özünü müxtəlif cür aparır.

Başqa sözlə desək, mətn daha yüksək təklif olunmuş sintaktik vahid olmaq etibarilə öz tərkibində olan cümlənin semantik və assosiativ strukturunu istədiyi kimi dəyişdirmə gücünə malikdir. Başqa yəndən yanaşsaq, mətnin işləmə məqamının mövcudluğu o zaman mümkün olur ki, onun tərkib komponentləri müəyyən dəyişikliyə məruz qalsınlar, çünki dəyişilmədən, öz assosiativ və yaxud semantik sərhədlərinə “əl gəzdirmədən” heç bir cümlə mətnin tərkibinə daxil olan komponentə çevrilə bilməz[1, s. 224].

Mətnin yaradılması prosesində fərdin həm psixi, həm də kommunikativ fəaliyyəti öz əksini tapır. Bizə belə gəlir ki, mətnin sərhədlərini müəyyənləşdirməyin ən əlaqəli üsulu mətnlə cümlə arasındakı izomorfizmi müəyyənləşdirib ondan çıxış etməklə əldə edilə bilər. Cümlə kimi mətn də müəyyən çərçivəli struktura malikdir və strukturda son mərhələ əslində başlanğıc mərhələnin təkrarından başqa bir şey deyil. Əgər qədim yazılı abidələrdə biz daha tez-tez bu məqamda tam formal təkrara rast gəliriksə, müasir dildə adətən, həmin qədim cümlənin sintaktik dərinliyində gizlənməmiş təkrar əlamətləri üzə çıxarmaq üçün müəyyən məntiqi-semantik əməliyyatlardan istifadə etmək lazım gəlir[1, s. 267].

“Vətənpərvərlik” konseptinin semantikasına nəzər salarkən məlumatı ötürən və qəbul edən arasında tam qarşılıqlı anlaşmanı yaratmaq üçün məlumatın linqvistik tərtibatından başqa, ilkin məlumatı əhatə edən, qəbul edənin şüurunda olan, məlumat xaricində mövcud olan, lakin eyni zamanda onun doğru və əsaslı anlayışına zəmanət verən məna vahidi olan presupozisiya kimi ekstralingvistik fakt zəruridir.

Dil vahidinin assosiativ və konnotativ mənası verilən daxili səbəblərdən törəyən bacarığına görə, üstüörtülü, gizli informasiya oxucuları ələ alır. Bu implikativ məna İ.R.Qalperinin mətnində informasiyanın bölünməsinin pragmatistika aspekti olan “maraqlı mətnaltı daxili məna informasiyası” konsepsiyasında birləşdirilir[4, s. 60].

A.Məmmədov, M. Məmmədov yazırlar: “Diskurs insanın koqnitiv mexanizminin ümumi aspektlərini izah edərək, universal və mədəni konseptlər arasında əlaqə yaradır. Eyni universal konsept və onun linqvistik və ritorik representasiyalarının inferensiyası, başa düşülməsi və şərhə həm bir mədəniyyətə aid diskursda, həm də çoxmədəniyyətli diskursda fərqli ola bilər. Buna görə də hər iki növ konsept diskursda kommunikativ dinamizmin ən əsas mənbəyidir. Bu fərqlərin səbəbi dil ilə mədəniyyət arasında münasibətlərin hər bir dil faktında çox spesifik olmasıdır”[3, s.99].

Buradan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, sözügedən konseptdə də şəxsiyyətin koqnitiv mexanizminin aspektlərinin izahı linqvistik, o cümlədən, leksik-semantic baxımdan əhəmiyyət kəsb edir. Bu münasibətlə, C. Fokonye fərziyyəsində iddia edir ki, bir kəs mətn daxilində quruluş elementinin birindən digərinə keçirsə, bu keçid cümlə və cümlə kompleksinin inteqrasiyasında qeyd olunur. O həmçinin, bir neçə empirik işdən sitat gətirərək, qeyd edir ki, sonra gələn cümlələrin ilkin yerləşdirilməsi sahə qeydetmə funksiyasına malik ola bilər[5,s.338]. O cümlənin empirik məzmununun, yaxud input sahələrinin mövcudluğunun sərhəd xəttinin müəyyənləşdirilməsində kafi göstərici olmasının aydınlaşmadığını və bu fərziyyəni araşdırmağa ehtiyac duyulduğunu vurğulayır. Burada mental sahələrin təbiəti və işlənmə tezliyinə dair empirik tədqiqat bu fərziyyəni izah etməkdə köməyimizə gəlir [5, s.133].

Qeyd edək ki, linqvistik məna keyfiyyətləri müxtəlif aspektlərdən tədqiqata cəlb edilə bilər. Sözlərin mənalari leksik semantika tərəfindən öyrənilir. Hər bir sözün denotasiyası araşdırılır[8].Semantikanın əsasən üç əsas tipi nəzərdən keçirilir. Onlar formal, leksik, konseptual olaraq təsniflənir[6]. Sosial aspektdə vətənpərvərlik anlayışı üç yerə ayrılır. Onları təqdim edirik: *maintenance*, *achivable*, *civic*. Birincidə əsas məsələ olaraq, xalqın rifah halını inkişaf etdirmək, vətəni sevmək, ikincidə cəmiyyət üzvlərinin də qəbul etdiyi normalara riayət etmək və bu qəbildən olan məsələlərə tələb edilən qaydada fokuslanmaq sözügedən hissəyə aiddir. Üçüncüdə isə demokratiya və qanunlara riayət etməyin vacibliyi ön plandadır.

Motiv mətn yaranması prosesini doğuran ilkin faktordur. Lakin motiv özü hələ müəyyən məzmunla malik deyildir. Növbəti mərhələ deyilişin məqsədidir. Bəzi dilçilər bunu “ilkin semantik yazı” adlandırırlar. Dilçi alim Ə. Abdullayev yazır:” Baxmayaraq ki, semantikada olan hər bir şey eyni zamanda koqnitivdir, koqnitiv təhlil

koqnitiv mənanın elə aspektlərində cəmləşir ki, həmin aspektlər koqnitiv ifadəni şərtləndirir. Bu isə o deməkdir ki, biz klassik lingvistik semantikada olduğu kimi söz və cümlələrin mənasına yox, yalnız koqnitiv terminlərlə ifadə oluna bilən mətn və nitqin koqnitiv xüsusiyyətlərinə daha çox diqqət yetirməliyik [2, s. 244]. Araşdırma apardığımız müstəvidə də söyləmin tanınması onun semantikasına, o cümlədən modal-emosional mənalara əsaslanır. Məhz bu baxımdan “vətənpərvərlik” konseptinin tədqiqində də adığedən məqamlar diqqət mərkəzindədir.

Beləliklə, haqqında bəhs etdiyimiz “vətənpərvərlik” konseptinin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin araşdırılması dilçilik elmində hər zaman maraqlı, aktual tədqiqat obyektı olaraq, dəyərləndirilir və yeni-yeni araşdırmalar fonunda daha çox aktualıq kəsb etməyə başlayır.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 1999, 281 s.
2. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. Bakı: Zərdabi LTD MMC, 2011, 272 s.
3. Məmmədov A., Məmmədov M. Diskurs Tədqiqi. Bakı: 2016, 111 s.

rus dilində

4. Гальперин И.Р. О понятии «текст // материалы научной конференции, «Лингвистика текста», Т-1, М., 1974, № 6, с. 60-67

ingilis dilində

5. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. Cognitive Science, 1998, 22, p.133-147.

internet resursları

6. <https://en.wikipedia.org>
7. <https://www.insightsonindia.com>
8. <https://brainly.in>
9. <https://www.gacrkl.ac.in>

Mammadova Sabina Sumgait

THE LEXICAL- SEMANTIC CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF “PATRIOTISM” IN MODERN ENGLISH SUMMARY

This article explores the lexico-semantic characteristics of the concept of “patriotism” in modern English. It examines the key aspects and components of this concept, particularly within a discursive context. Furthermore, the article discusses various semantic types and the linguistic meanings associated with the concept. Special attention is given to insights drawn from scientific and theoretical literature,

which provide a deeper understanding of how “patriotism” functions as a linguistic and cultural construct. Discourse is the primary means by which the concept is realized. At this point, we are interested in text, context which is able to make representations. We should note that the lexical devices have a great role in the representations of the concept of “patriotism”.

The epithets, metaphors, metonymy, slogans, synonyms, antonyms etc. have a powerful role in attracting attention and creating emotional influence.

Key words: *patriotism, discourse, concept, language, lexico- semantic features*

МАММАДОВА САБИНА СУМГАИТ КЫЗЫ

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНЦЕПТА
«ПАТРИОТИЗМ» В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ
РЕЗЮМЕ**

В данной статье рассматриваются лексико- семантические характеристики концепта «патриотизм» в современном английском языке. Анализируются ключевые аспекты и составляющие этого концепта, особенно в дискурсивном контексте. Кроме того, обсуждаются различные семантические типы и языковые значения, связанные с данным понятием. Особое внимание уделяется материалам, заимствованным из научной и теоретической литературы, которые позволяют глубже понять функционирование концепта «патриотизм» как языкового и культурного явления. Дискурс — это средство реализации концепта. В данном случае выделяются такие понятия, как текст и контекст. Нас начинает интересовать именно текст и контекст, в которых возможно его представление.

Следует отметить, что особая роль в репрезентации концепта «патриотизм» принадлежит лексическим единицам. Так, эпитеты, метафоры, метонимии, лозунги, синонимы, антонимы и т. д. играют важную роль как средство привлечения внимания и эмоционального воздействия.

Ключевые слова: *патриотизм, дискурс, концепт, язык, лексико-семантические характеристики*

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aynur Quliyeva